

EEDER
EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ
ISSN: 2602-4616

Cilt 5, Sayı 2, Yıl 5, Ekim 2021

Makale Adı /Article Name

Kültür Endüstrisi, Panoptisizm ve
Edebiyat Dergileri

Culture Industry, Panopticism and
Literary Journals

Yazar/Author

Betül BAYRAKTAR

Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, 35betulbayraktar@gmail.com ORCID: 0000-0002-4057-9147

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 09.01.2021

Kabul Tarihi: 30.04.2021

Yayın Tarihi: 31.10.2021

DOI: 10.31465/eeder.857354

Sayfa Aralığı: 340-350

* Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi. Gülseren Özdemir Riganelis danışmanlığında hazırlanan "Kültür Endüstrisi ve Edebiyat Dergiciliği: Muhafazakârlığın Temel İlkeleri Bağlamında Sabitfikir (2011-2019)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Kaynak Gösterme/Citation: Bayraktar, Betül (2021). "Kültür Endüstrisi, Panoptisizm ve Edebiyat Dergileri", *Edebi Eleştiri Dergisi*, C V, S II, s. 340-350.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmektedir.)

ÖZ

Bu çalışmada edebiyat dergilerinin birer süper-panoptikon olduğu anlatılmaktadır. Jeremy Bentham'ın hapisane modeli olarak çizdiği panoptik mimariye göre ortada yer alan gözetleme kulesi çevre odalardaki insanların davranışlarını etkiler. Öyleyse bu gözetlenme biçimi bir oto-kontrol oluşturur ve insanlar kendilerinden beklenen şekilde normalleşir. Bu mimari biçimden yola çıkan Fransız post-yapısalcı Michel Foucault'nun modern iktidar kuramına göre insanların normalleşmesi panoptik örgütlenmeden kaynaklanır. Birtakım söylemsel ifade ve pratiklerle nasıl davranılması gerektiği öğretilir. Söz konusu normallerin iletilmesinde en önemli araç medyadır. Her zaman normal temsil eden medya da panoptik bir örgütlenmedir. Nasıl giyineceğimiz, nasıl düşüneceğimiz, nerede tatil yapacağımız medya ile iletilerek normallik toplumu oluşturulur. Edebiyat dergileri de birtakım söylemlerin iletilmesinde önemli araçlardandır. Çalışmada, bu dergilerin bir süper-panoptikon olduğu iddiası kuramsal çerçeveye oturtulmaktadır. Böylece sonraki çalışmalarda dergilerin okuru normalize ettiği/ özneleştirildiği düşüncesiyle söylem analizi çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: kültür endüstrisi, panoptisizm, yönetimsellik, edebiyat dergileri, söylem, özne.

ABSTRACT

The claim of this study is that literary journals are super-panopticon. According to the panoptical architecture drawn by Jeremy Bentham as a prison model, the watchtower in the middle affects the behavior of people in the surrounding rooms. Hence, this mode of surveillance creates an auto-control and people normalize as expected of them. According to the modern power theory of the French post-structuralist Michel Foucault, who set out from this architectural form, the normalization of people arises from panoptical organization. It is taught how to behave with some discursive expressions and practices. The most important tool in the transmission of these normals is the media. The media that always represents the normal is also a panoptical organization. How we dress, how we think, where we take a holiday is conveyed from here to create a society of normalcy. Literary journals are also an important tool in conveying some discourses. In the study, the claim that these journals are a super-panopticon is based on a theoretical framework. Hence, in the following studies, it is aimed to contribute to discourse analysis studies with the idea that journals normalize / subject the reader.

Keywords: culture industry, panopticism, governmentality, literary journal, discourse, subject.

GİRİŞ

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle *kültür yönetimi/ kültür endüstrisi* kavramlarına yer verilmektedir. Burada özetle Sanayi Devrimi'nden sonra iktidarlar tarafından üretilen kültüre maruz kalındığı, herhangi bir seçme işleminin olmadığı ortamda insanların kültürün pasif bir alımlayıcısı olduğu vurgulanmaktadır. Konuyu ilk defa gündeme getirenler Frankfurt Okulu düşünürlerinden Theodor Adorno ile Max Horkheimer'dır. Onlara göre kültür endüstrisi, *birey ve özgürlük* vurgusu yapan Aydınlanma'nın vaadinin gerçekleşmediğinin bir kanıtıdır. Zira bireyler dışardan bakıldığında özgür gibi görünür ancak toplumsal ve ekonomik aygıtların bir ürünü (Adorno, 2011: 92) olmaktan öteye geçemez. Özgür olduğu düşünüldüğü kadar aslında kültür endüstrisinin birer tutsağı olunmuştur. Örneğin hediye almak için dükkâna giren kişi kendisine *sunulanlar* arasından seçim yaptığını *sanır* (Adorno, 2000: 44). Bu özgürlük yanılsaması insanın özne olarak anılmasına neden olur. Edilgenleşen insan birtakım kültür tekellerinin kendisine ilettiklerini tüketir ve sadece tüketici olması yönüyle önemli biri haline gelir. Özetle bu bölümde kültürün iktidara bağlı bir alan olduğu belirtilip Michel Foucault'nun yönetimsellik kavramı için bir zemin hazırlanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kültüre *yönetimsellik*-governmentality açısından yaklaşıldığı için Michel Foucault'nun temel kavramları açıklanmaktadır. Bilindiği gibi Fransız post-yapısalcı Michel Foucault Batı tarihini *sorunsallaştırma* süreçleri olarak yorumlar. Buna göre insanlar birtakım doğru-yanlış oyunları içinde özneleştirilir/ *normalleştirilir*. *Deliliğin Tarihi*'nde (Foucault, 2001) bir insanın *deli* olarak özneleşmesinin nedenleri açıklanırken onu *deli* kılan pek çok söylemsel pratikten söz edilir. "Deli özne, bir bilgi ya da bir tıp modelinin belirlediği bu hakikat oyununa nasıl yerleştirilmiştir?" (Foucault, 2014: 233) sorusu temelinde insanların nasıl özneleştirildikleri, hangi hakikat söylemleri dâhilinde normalize edildikleri sorgulanır. Bu kuramın temeli Jeremy Bentham'ın bir hapisane için çizdiği panoptik mimarisidir. Yunanca *her şeyi gören* anlamındaki *panoptik* kavramı sayesinde gözetim artar ve gözetlendiği bilinciyle insanlar *normalleşir*. Aşağıdaki resimde yer alan Bentham'ın mimarisinde ortada bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Çevre odalarda kapatılanlar gözetlendiklerini bildikleri için kendilerinden *beklendiği şekilde* davranır ve bir süre sonra *normalleşir*.

Resim-1: Jeremy Bentham'ın panoptik mimarisi-1787

Görüldüğü gibi insanların davranışlarını belirlemede herhangi bir *baskı* ve *zor* yoktur. Gönüllü bir şekilde/ oto-kontrol ile insanlar birer özne haline gelir. İşte Foucault'nun kuramı buna dayanmaktadır. İktidar tarafından birtakım kategorilere bölünen insanlar kendilerinden bekleneni yerine getirir. Bu kategorilerin yeniden üretilmesinde medya önemli bir araçtır. Bu bölüm, medyanın *panoptik bir örgütlenme* olduğunu vurgulayan kısım ile tamamlanmaktadır.

Üçüncü bölümde söz konusu edilen kuramsal çerçeveden hareketle edebiyat dergilerinin birer *süper-panoptikon* olduğu iddia edilmektedir. Türk edebiyat dergiciliği tarihine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde çözüm bulma amacıyla Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık gibi söylemlerin iletilmesinin önemi görülecektir. Bu tarihlerde gelişmeye başlayan dergiciliğimiz daha sonraki yıllarda hem sayı, hem söylem çeşitliliği açısından artış göstermektedir. Tüm bu dergiler belirli söylemlerin kitlelere iletilmesinde ve onların *makbul* öznelere dönüştürülmesinde önemlidir ve bu yönüyle metaforik olarak Jeremy Bentham'ın gözetleme kulesine benzemektedir. Bu bölümde kısaca dergilerin insanları kategorize edip *normalleştirdiği* vurgulanacaktır. Ardından edebiyat dergilerine sadece verilerin elde edilmesi noktasında değil bunların hangi büyük söylemlerin birer *dispositifi* olduğu açısından yaklaşmak gerektiği ve söylem analizi yöntemleriyle bunların ortaya konmasının önemine değinilmektedir.

Kültür Endüstrisi/ Kültür Yönetimi

Latince *cultura* kelimesine dayanan kültür çeşitli şekillerde yorumlanırken bu çalışmada onun *yönetimsellik* yönü üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinin dayandığı Adorno ve Horkheimer (2014) durumu *kültür endüstrisi* yahut *kültür yönetimi* olarak yorumlar. Burada temel husus insanların artık kendi ürettikleri kültürle hemhal olmadığı, aksine tekeller tarafından üretilen kültüre maruz kalmalarıdır. Yerel kültürlerden ziyade kitleler için üretilen endüstrileşmiş bir kültürden söz edilmektedir (Artun, 2015: 29). Bu yeni yönetimsellikte iktidarın kendi meşruiyetini sürdürmesi için yönetilen kitlenin özelliklerini bilmesi gerekir. Dolayısıyla iktidarın şekillendirdiği kültür ideolojik bir aygıt olur. Kültür tekelleri birtakım *görme biçimlerini* üreterek kendi kendilerini de yeniden üretmiş olur. Kültürün alımlayıcısı olan birey bundan kaçmak istese de kaçamaz. Adorno (2011: 75) söz konusu durumu baba evinden kaçmak isteyen kızın merdivenlerde babasıyla karşılaşmasına benzetir.

Kültür endüstrisi/ kültür yönetimi konusunda dikkat çeken bir konu başlığı da *kültür ve sanatın politik ekonomisi* kavramıdır. Devlet ya da özel şirketlerin, birtakım söylemleri yeniden üreten eserleri teşvik etmesi, ödüllendirmesi vb. hususlar sanatın politik ekonomisi olarak değerlendirilmektedir (Akdede, 2014). Aslında sanatın desteklenmesi Orta Çağ'a kadar uzatılabilir. Birtakım ozanlar kralları için, bazıları da bürokratların özel isteği üzerine şiir yazarken, bu kişiler kapitalist üretim sonrasında da yaymevi ya da ulus-devlet için üreten yazar şeklini alır (Eagleton, 2009: 53). Bugünkü sanat piyasası ve galericiliğin temelini atan Floransalı Medici Ailesi sanatta özelleştirme ile yeni iktidarların ortaya çıkmasını sağlar. Sanat ve kültürün desteklenmesi Osmanlı Devleti'nde de görülmektedir. *Patronaj* olarak açıklanan ilişkide hem şair hem patron kazanç sağlar. *Patron*, bir diğer ifadeyle *hami* olan bürokrat nam salar, şair de o bürokrattan kese altınlarını alır, hayatını idame ettirir (İnalçık, 2003). Sanatta birtakım söylem üreticilerini himaye etme elbette Sanayileşmeden sonra da devam eder.

Kültür yönetimi söz konusu olduğunda bir diğer kavram da *kanondur*. Ulus-devlet inşasında devletin söylemini üreten sanatı ve onu üreten sanatçıyı koruma ve teşvik etme artar. Söz konusu ulusa ait değerleri yeniden üreten sanatçılar desteklenerek bu konuda yarışmalar düzenlenebilir, ödüller verilebilir. Tüm bunlar iktidarın meşruiyetini pekiştirmektedir. Okunması gereken eserler listeleri ile –ki bu kanon kavramı ile açıklanmaktadır- *makbul vatandaşlar* üretilir. Tüm bu eserler ile aslında insanlar özneleştirilir. Edebiyat da diğer sanat dalları gibi makbul vatandaşların üretilmesinde önemli bir söylem ileticidir. Edebi eserler kanonize edilerek bunların ihmal edilmesi önlenir (Jusdanis, 1998: 82). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ulus-devlet inşasında edebiyatın rolü yadsınamaz. *Organik aydınlar* bu süreçte büyük rol düşer. Yahya Kemal Beyatlı, Memduh Şevket Esendal, Reşat Nuri Güntekin gibi aydınlar devletin söylemlerini yeniden ürettikleri için el üstünde tutulur (Yavuz, 2013: 191). Yine Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanan *100 Temel Eser* listesi de egemen söylemin kendisini yeniden üretebildiği kanonlardan biridir. Bu noktada *makbul vatandaş üretiminin* okuma yazma oranının düşük olduğu il ve ilçelerde piyesler ile sağlandığı da vurgulanmalıdır. Reşat Nuri'nin *Hülleci* adlı piyesi ile ilgili şu ifadeler durumu özetlemektedir:

“Memleketi karış karış dolaşan bu sahne özverenlerinin elinde halka gösterilecek, halkın kültür seviyesini yükseltecek, halka yeni dâvaları anlatacak piyesler pek sayılıdır. Bu eksikliği göz önüne alarak ulusal tezlerimizi yığına anlatacak eserleri,

memleketimizin tanınmış yazıcılarına hazırlatmayı faydalı bulduk” (aktaran Çıkla, 2007: 54).

Ulus-devletler ve özel şirketlerin sanatı desteklemesi bunların arkasındaki söylemlerin meşruiyetini sağlamaktadır. Ödül alan eserleri bu nedenle okuyan insanlar o eserlerde üretilen *normali* kendi normali olarak alımlayabilir. Söylemleri yeniden üreten romanlarda *makbul kadın/ öteki kadın, yanlış Batılılaşmış/ Doğru Batılılaşmış* vb. karşıtlıklar üzerinden insanlar normalize edilir. Bu eserlerde üretilen çeşitli stereotipiler insanlara nasıl davranmaları gerektiğini öğreten egemen bir söylemin kanalıdır. Burada üretilen öznelliklerin hangi söylemsel ifade ve pratiklerle üretildiğini görebilmek için gerekli yöntemlerden biri de Michel Foucault'nun yöntemidir.

Michel Foucault'nun Kavramları

Birtakım söylemsel ifade ve pratiklerle normalleştirilen kimseler Foucault'nun çalışmalarında *özne* kavramı ile açıklanır. Burada dikkati çeken husus öznenin aynı zamanda hem etken hem edilgen olmasıdır. Nitekim *özne* kelimesinin İngilizce karşılığı olan *subject* kelimesinde tamamen aktiflik yoktur, başka bir şeyden etkilenme de söz konusudur. “Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına *tabi olan özne* ve vicdan ya da özbilgi yoluyla *kendi kimliğine bağlanmış olan özne*. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor” (Foucault, 2014: 63). Foucault'nun çalışmalarında insanın ne gibi yollarla özneleştirildiği temel sorudur. Bu noktada üç adımın öne sürüldüğü görülmektedir. İlk olarak öznesi olunan alan üzerinde bilgi oluşumudur. İkincisi söz konusu özneliği ortaya çıkaran, onu üreten pratiklerdir. Örneğin delilik ele alındığında psikiyatri biliminin kurulması, deliler için hastanelerin inşa edilmesi, bu kimselerin kapatılması bazı pratiklerdendir. Son olarak söz konusu deneyimin normalleştirdiği kimsenin kendisini tanımlama biçimidir. Burada kişinin, kendisini üretilen söylemin öznesi olarak kabul edip etmediğine odaklanılır.

İnsanları kategorize ederek onları normalleştiren *iktidar*, Foucault'ya göre baskı ve zorlama yapmaz. Yasaklamak yerine birtakım söylemsel ifade ve pratiklerle normali gösterir ve insanlardan makbul birer özne olmasını bekler. Bireyler üzerine ürettiği mekanizmalar ile birtakım hakikat yasaları üretir ve insanları tabi kılar. Gündelik hayattan arkadaşlık ilişkilerine aile arasından, kamusal alana kısacası her yerde iktidarın izleri görünür. Ayrıca iktidarın özne ile ilişkisi karşılıklıdır, bazen konumları yer değiştirebilir. “Bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişki” (Foucault, 2014: 235) şeklinde ifade edilebilen iktidar ilişkileri hayatın her alanına sinmiştir (2014: 96):

Bireylerin tohumuna kadar ulaşarak, bedenlerine erişerek, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine ve de gündelik hayatlarına sinerek var olmayı sürdürmektedir. Ama bu öyle bir iktidar ki burada tamamen bir tek kişiye verilmiş olan ve bu kişinin diğeri üzerinde yalnız başına uyguladığı bir güç yoktur. İktidarı işletenler kadar üstlerinde iktidar işletilenlerin de dâhil olduğu, herkesi içine alan bir makinedir.

Tüm bunlardan yola çıkarak iktidarın artık Foucault'nun ilk çalışma yıllarındaki iktidar anlayışı gibi ceza veya işkence ile değil kişilerde öz-denetim sağlayarak meşruiyetini koruduğu söylenebilir. Disiplinci bu iktidar insanları onlarda arzu üretmekle nomalize eder.

Çalışmalarında iktidarın ne ya da kim olduğundan ziyade onun insanları nasıl özneleştirdiği üzerine yoğunlaşan Foucault'nun *dispositif* kavramı iktidarın tüm tertibat ve teçhizatı anlamındadır. Herhangi bir şiddetin olmadığı ve insanı kendi arzusuyla özne olmaya sevk eden bu düzenekler her zaman bir hakikat söylemi bağlamında kurgulanmıştır ve disipline edicidir. *Disiplin* ile özneler optimal biçimde üretilir, iktidarın meşruiyeti pekiştirilir, egemen söylemler yeniden üretilir. Disiplini sağlayan başat teçhizat medyadır (Söylemez, 2010). Zira medya her zaman normal temsil eder (Davis, 2007: 170). Todd May (2018: 544) de televizyondan internete her bir kitle iletişim aracının disiplinci birer kurum olduğunu, birbirlerinden farklı özellikler taşısa da yönetsellik aracı olduklarını belirtir. Ona göre insanlar panoptik bir mimari içinde değillerdir ancak bilgisayarlarının başında yahut akıllı telefonlarla sürekli disipline edilip normalleştirilmektedir. Tüm bunlar bakışı tersine çevirip kişinin kendisini öz-denetimle kontrol etmesine neden olur. İşte bu nedenle Byung Chul Han (2019) medyayı *süper-panoptikon* olarak adlandırır.

Davranışların belirlenmesinde referans alınan medya (Söylemez, 2010: 93) kitlelere birtakım söylemleri ileterek onları normalleştirir. “Neye benzeyeceğimiz - yani imajımız- ve giderek baştan aşağı kimliğimiz, özneliğimiz artık bir tasarım nesnesi. Kısacası bütün hakikatimiz tasarlanıyor” (Artun, 2015: 60-70). Kültür, medya ve edebiyat hakkındaki çalışmasında Nebi Özdemir de benzer meseleyi ele alır. Özdemir’e göre (2015: 128) gazetelerin hafta sonu eklerinde o hafta hangi kültürel ürünün nerede nasıl tüketilmesi gerektiğine dair metinler yer alır. Ayrıca TV yayınlarında Top 10, in-out, en son trendler vurgulanarak kitleler yönlendirilir. Bir başka örnek verilecek olursa TV ekranları veya dergilerde sürekli *makyajlı* ve *fit* kadın imgesi, normalin bu olduğunu yayarak diğer kadınların kendilerini ona uydurmasını sağlar. Yine birtakım nesnelere reklamların yer aldığı mecraların belirli bir hayat tarzını sattıkları söylenebilir. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özetle medyanın insanları normalleştirdiği söylenebilir.

Panoptik Bir Örgütlenme: Edebiyat Dergileri

Neoliberal iktidar tekniklerine dair kaleme aldığı çalışmasında Byung Chul Han (2019) yeni medya ortamlarının birer *süper-panoptikon* olduğunu belirtir. Zira sosyal medyanın da içinde bulunduğu tüm yeni medya biçimleri birtakım davranışları normalleştirerek onlar üzerinde bir gözetleme kulesi gibi tahakküm kurar. Elbette buradaki tahakküm kelimesi *baskı* ve *zor* ile değil Foucaultcu arzu bağlamında kullanılmaktadır. Foucault'nun kavramsallaştırmasını son dönemlerdeki *dispositifleri* yorumlamada kullanan Byung Chul Han öznelerin gönüllülüğüne dikkat çeker:

“Bugün kendimizi hiçbir talimat, hiçbir zorlama olmaksızın gönüllü olarak gözler önüne seriyoruz. Verilerimizi, kendimize ilişkin enformasyonu, hakkımızda kimin, ne zaman, hangi vesileyle, neyi bildiğini bilmeksizin gönüllü olarak internete koyuyoruz” (2019: 21).

İnsanlara normalin temsilini sunduğu için bu medya dijital panoptikon olarak addediliyorsa, yine bizlere nasıl düşünmemiz, davranmamız, hangi *davaya sahip çıkmamız*, hangi davranış kalıplarını alımlamamızı ileten edebiyat dergileri de bir *süper-panoptikondur*, denebilir.

Edebiyat dergilerine *kültür yönetimi/ kültür endüstrisi* bağlamında bakıldığında dikkat çeken sonuçlara ulaşılmaktadır. Birtakım söylemlerin yeniden üretilmesinde önemli bir kültür yönetimi/ kültür endüstrisi aracı olan kitle iletişim araçlarının (Kartal, 2012: 64) ve elbette edebiyat dergilerinin iktidar alanına bağlı

olduğu (Kendall, 2006: 1) unutulmaması gereken bir gerçektir. Bu dergiler birtakım egemen söylemlerin ürettiği stereotipileri yeniden üretir. Nitekim edebiyat kanonuyla ilgili alana büyük katkı sağlayan Selçuk Çıkla (2007: 55) kitap tanıtımlarının ağırlıklı olduğu dergilerin mutlaka edebiyat kanonu bağlamında incelenmesi gerektiğini vurgular. Bu eserlerde tanıtılan, okunması salık verilen romanlar üzerinden dergi belirli bir edebiyat kanonunu başka bir ifadeyle majör bazen de minör bir söylemi yeniden üretmektedir. Yine kanon hakkındaki önemli çalışmasında Turgay Anar (2013: 74) bu dergilerdeki liste ve tanıtımların incelenmeye değer olduğunu vurgular. Bir başka çalışmada yer alan şu ifadede edebi eserlerin tanıtımının nasıl yapıldığına dikkat etmek gerektiği vurgulanır: “Kitabın yazılı ve görsel medyada ne şekilde yer aldığı, hangi platformlarda tanıtıldığı veya tartışıldığı, yapıldıysa reklâmı üzerinde durulmalıdır” (Coşkun, 2006: 412). Zira söz konusu medyada eser ya yerilerek söz konusu öznellikler reddedilebilir, ya da övülür ve söz konusu öznellikler yeniden üretilir. Öte yandan başka bir çalışmada (Bayraktar, 2020) Türkiye’nin büyük bir kitap zincir mağazası olan DR’ye bağlı *Sabitfikir* dergisine bu bağlamda yaklaşılarak derginin yeniden ürettiği kanonlar incelenmektedir. Tüm bunlar aslında dergilerin panoptik bir örgütlenme olduğu düşüncesini gündeme getirmektedir.

Bu noktada dergi kelimesinin anlamına bakmak da mevcut iddiayı güçlendiren bir diğer argüman olacaktır. Aslı Uçar’ın ifade ettiği üzere (2007: 1) dergi kelimesinin İngilizce karşılığı olan *magazine*, *mağaza* sözcüğünün karşılığıdır, o halde dergiler birtakım söylemlerin *vitridir*. Yeniden üretilen edebiyat kanonları üzerinden bu dergilerin hangi öznellikleri meşru kıldığı ortaya çıkarılabilir. “Dergiler; tanıtımını yaptığı yazar, roman ve yayınevleriyle edebi atmosferin vitridir ve yarattığı ya da yeniden ürettiği öznellerle kültür endüstrisinin bir aracı ve Foucaultcu anlamda dispozitifdir” (Bayraktar, 2020: 27). Bu noktada vitrin olarak nitelenen edebiyat dergilerinde hangi öznelliklerin üretildiği/ meşrulaştırıldığı ya da reddedildiği, bir diğer ifadeyle gözetleme kulesine benzeyen bu dergilerin insanları nasıl normalleştirdiği sorusu öne çıkmaktadır. Burada tanıtılıp övülen eserlerin belirli iktidarlar tarafından korunması gerektiği düşünülmüştür ve bu eserlere vitrinde yer verilmiştir. Dergilere bu perspektifle bakmanın alana önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Zira bunlar da Foucaultcu deyişle birtakım bilgileri *doğru-yanlış oyununa* sokmakta ve *hakikat söylemleri* üretmektedir.

Bu noktada sorulabilecek sorulardan bazıları şöyle olabilir: Dergilerde ne gibi haberler yer almaktadır? Bu dergilerde hangi edebi eserler tanıtılmakta, hangileri eleştirilmektedir? Söz konusu metinlerde hangi karşıtlıklar yeniden üretilmektedir? Derginin editör ve yazarları kimlerden oluşmaktadır? Dergi bir medya kuruluşuna bağlı mıdır? Bağlı ise bu hangisidir? Dergide *okunması gereken kitaplar* formunda hazırlanan listelerde hangi edebi eserler yer almaktadır? Zira bilindiği üzere burada yapılmış olan seçimler onu seçenlerin çıkarlarını yansıtmaktadır (Jusdanis, 1998: 92). Sorulabilecek soruları artırmak mümkündür. Örneğin Tanzimat’tan günümüze kadar gelen dergiler *süper-panoptik* bir örgütlenme ise bu dergiler hani öznellikleri meşrulaştırmaktadır? Selçuk Çıkla’ya göre (2008) Türkiye’deki edebiyat kanonları İslamcı, Ülkücü/ Milliyetçi/ Turancı, Marxist, Kemalist edebiyat kanonlarıdır. Peki, bu dergilerde söz konusu kanonların dışında *muhafazakâr*, *liberal*, *milliyetçi*, *solcu*, *Atatürkçü*, *Batıcı*, *feminist*, *anti-otoriteryan*, *yeni Osmanlıcı*, *queer* ya da *anti-queer* vb. kanonlardan hangileri, nasıl üretilmektedir? Bu noktada dergideki söylemsel ifadeler ne gibi özellikler taşımaktadır? İşte edebiyat dergilerinin bir *süper-panoptikon* olduğundan yola çıkarak bu gibi soruların sorulması mümkün

kılmaktadır. Böylece artık dergiler akademisyenler açısından birtakım tezlerin ispatlanması için bir arşiv olarak kullanılmaktan ziyade bunların kanon oluşturma ve söylemleri yeniden üretme güçleri de ortaya konabilecektir (Parker'dan aktaran Uçar, 2007: 21).

Türk edebiyat dergiciliği tarihine bakıldığında bu dergilerin çeşitli söylemlerin yeniden üretilmesinde bir diğer ifadeyle insanların normalize edilmesinde çeşitli rolleri olduğu görülmektedir. Dergicilik faaliyetlerinin başladığı yıllar Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecidir ve bu süreçte çeşitli söylemlere sahne olan dergilerle karşılaşmaktadır. İlk olarak *Genç Kalemler*, *Halka Doğru*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmuası*, *Dergâh*, *Şair*, *Şair Nedim* gibi milliyetçi söylemin ağır bastığı dergiler söz konusu dönemde milli duygularına bağlı, tek düşüncesi vatani olan ve bunun içinden elinden geleni yapan özneyi üretmektedir. Aynı söylem Cumhuriyet sonrasında *Orhun*, *Tanrıdağı*, *Gökbörü*, *Çınaraltı*, *Akademi Mecmuası*, *Divan*, *Öncüler*, *Kültür*, *Milli Eğitim*, *Boğaziçi*, *Meş'ale*, *Devlet*, *Yeni Sözcü*, *Yeni Düşünce*, *Bakış*, *Hamle* gibi dergilerde devam etmektedir. Öte yandan Batı'yı örnek alan, pozitivist öznenin üretildiği dergiler de mevcuttur. Bunlara örnek olarak *Tanın*, *İctihad*, *Kültür Haftası*, *İnsan* gibi dergiler verilebilir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ortaya çıkan Kemalist söylem *Varlık*, *Hayat Mecmuası*, *Fikirler*, gibi dergilerde üretilmektedir. Buradaki özne tipi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerini benimseyen, onun ilke ve inkılaplarına bağlı bir öznedir. Öte yandan dergicilik tarihimizde *Beyan-ül Hak İctihat*, *Sırat-ı Müstakim*, *Sebil'ür-Reşad*, sonraları, *Hareket*, *Diriliş*, *Büyük Doğu*, *Edebiyat* ve *Mavera* gibi dergiler insanları İslam dini kapsamında özneleştirilmektedir. Türk-İslam sentezinin de ağırlıklı olduğu söylemsel ifadelerde İslam ve Türklük iki temel ideoloji olarak idealize edilmektedir. Ayrıca sosyalist söylemin ağır bastığı dergiler de yine dergicilik tarihimizin önemli eserlerindedir. *İştirak*, *Halka Doğru*, *Aydınlık*, *Tan*, *Ses*, *Yürüyüş*, *Gün*, *Oluş*, *Yeni Edebiyat*, *Söz*, *İş*, *Edebiyat Dünyası* bunlar arasında sayılabilir. Burada da olumlanan özne sosyalizmin ürettiği değerler kapsamındadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kuramsal bir makale olan bu çalışmada varılan sonuç ve öneriler şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle Aydınlanma'nın vadinin gerçekleşmediği, kültürün bir yönetimsellik olduğu vurgulanmaktadır. Kültür yönetiminin söz konusu edildiği yerde özgür bireyden söz etmek imkânsızdır. İnsan, onu birtakım kültür tekellerinin ürettiği gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadır. Seçim yapıyormuş zannına varan özne aslında *davranması gerektiği biçimde* davranmaktadır. Bu noktada kültür yönetiminde medyanın büyük rolü olduğuna işaret edilmektedir. Zira medya her zaman normal olanı temsil etmektedir.

Öte yandan kültürün *yönetimsellik* yönüne ve insanları nasıl öznellediğine odaklanıldığı için Foucault'nun kavramlarından yararlanılmaktadır. Özne kavramının hem *tabi olan* hem de *fail olabilen* anlamına değinilmektedir. Bu da özneye herhangi bir baskı ve zor dayatılmadığını, onun iktidarın kendisine iletildiği söylemleri gönüllü bir şekilde alımladığını göstermektedir. Nitekim Foucaultcu iktidar *baskı* ve *zor* yoluyla değil, *arzu* ile insanları *normalleştirir*. İnsanları normalleştirme yollarından/ dispoitiflerden en önemlisi medyadır. Chul Han panoptik bir örgütlenme olan medyanın *süper-panoptikon* olduğunu iddia etmektedir. Öyleyse kültür yönetimi araçlarından biri olan edebiyat dergileri de birer *süper-panoptikondur*.

Bu bakış açısının bundan sonra üretilecek bazı çalışmalar için naçizane bir katkısı olduğu düşünülmektedir. Öncelikle edebiyat dergilerine yönelik *belirli bir konu hakkında malzeme sağlayan bir arşiv* olduğu görüşünden öteye geçilerek bu dergilerin insanları nasıl öznelştirdiği meselesine odaklanılabilir. Bilindiği üzere edebiyat dergiciliğimizde pek çok söylemi üreten çeşitli dergiler mevcuttur. Örneğin Osmanlı Devleti'nin çöküş aşamasında yayınlanan dergilerden bir kısmı *Batılı gibi* ya da *İslamcı* özne tipini üretirken bir kısmı *Türkçü* özne tipini üretmektedir. Bu tarz dergilerin *muhtevası* üzerine çalışmalar mevcuttur. Ancak muhtevadan öteye geçip ne gibi söylemlerin meşrulaştırıldığı, bunu yaparken hangi ifadelerle başvurulduğu gibi konular açıkta kalmaktadır. Örneğin *Batılı gibi* özneyi üreten dergilerde bu özneliği kabul etmeyenlerin nasıl ötekileştirildiği sorularak dergide üretilen *normallik* sorgulanabilir. Benzer şey diğer söylemleri üreten dergiler için de yapılabilir.

Öte yandan dergileri yayınlayan kuruluşlar göz önünde bulundurularak dergideki ifadeler söylem analizine tabi tutulup ikisi arasındaki ilişkinin niteliği ölçülebilir. Bu noktada önemli düşünürlerden Teun van Dijk'in¹ eleştirel söylem analizi gibi çeşitli söylem analizi yöntemlerinden yararlanılabilir. Öte yandan *medya sahipliği* derginin söylemlerini şekillendirmektedir. Daha liberal bir medya kuruluşu *feminist*, *queer* öznellikleri yeniden üretebilirken, daha muhafazakâr bir medya kuruluşu *ataerkil*, *milliyetçi* vb. öznellikleri üretebilir. Yine bir öneri olarak aynı derginin editör değişikliğinden sonra o zamana kadarki söylemleri devam ettirip ettirmediği sorgulanabilir, yazarların da bu noktada etkisi aynı şekilde araştırılabilir. Yine uzun soluklu bir derginin Cumhuriyet tarihi içinde belirli dönemlerde izlediği kültür politikası ve bu bağlamda ürettiği öznellikler üzerine yoğunlaşılabilir. Ayrıca son dönem popüler edebiyat dergilerindeki okuma listeleri söylem analizine tabi tutulup söz konusu listelerle hangi kanonların yeniden üretildiği, bir diğer ifadeyle hangi söylemlerin meşruiyetinin sürdürülmeye çalışıldığı bir başka araştırmanın sorusu olabilir. Tüm bunlardan hareketle Foucault'nun da ifade ettiği gibi nasıl *normalleştirildiğimizi* ortaya koymanın entelektüellerin en önemli çabası olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor (2000), *Minima Moralia*, Çev. Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, Theodor (2011). *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*. Çev. Nihat Ülner vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, Theodor, Horkheimer, Max (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. Çev. Nihat Ülner vd. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Akdede, Sacit Hadi (2014). *Devlet Sanat İlişkisi: Sanatın Politik Ekonomisi*. Ankara: Efil Yayınları.
- Anar, Turgay (2013). "Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri*, 1, s. 40-78.
- Artun, Ali (2015). *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

¹ Dijk'in haber metinlerinin söylem analizine dair kuramsal çalışmaları bugün medya ve iletişim dalında pek çok araştırmada kullanılan temel kuramlardandır. İdeoloji, söylem, iktidar gibi pek çok kavram kapsamında söz konusu medya metinleri incelenebilmektedir.

- Bayraktar, Betül (2020). *Kültür Endüstrisi ve Edebiyat Dergiciliği: Muhafazakârlığın Temel İlkeleri Bağlamında Sabitfikir (2011-2019)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.
- Chul Han, Byung (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, Sezai (2006). “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/8, s. 405-414.
- Çıkla, Selçuk (2007). “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, 13, 47-68.
- Çıkla, Selçuk (2008). “Selçuk Çıkla ile Türkiye’de Edebiyat Kanonu Sorununu Konuştuk” *Mavi-Yeşil*. 53. s. 9-12.
- Davis, Anthony (2007). *Mastering Public Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eagleton, Terry (2009). *Eleştiri ve İdeoloji: Marksist Edebiyat Tarihi Üzerine Bir Çalışma*. Çev. Savaş Kılıç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2001). *Deliliğin Tarihi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, Michel (2014). *Özne ve İktidar*. Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnalçık, Halil (2003). *Şair ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Jusdanis, Gregory (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kartal, Gözde (2012). “Kültür Endüstrisinde Birey Otorite ve Tahakküm İlişkisi”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.
- Kendall, Elisabeth (2006). *Literature, Journalism and The Avant-Garde: Intersection in Egypt*, Routledge, New York.
- May, Todd (2018). “Yeni Girişimciler: Foucault ve Tüketim Toplumu”. Çev. Erkal Ünal, *Cogito*, 70-71. s. 96-105.
- Özdemir, Nebi (2015). *Medya, Kültür ve Edebiyat*. Ankara. Grafiker Yayınları.
- Söylemez, Ayça (2010). “Foucault’da İktidar İlişkileri ve Toplumun Medya ile İlişkileri”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Uçar, Aslı (2007). “1950’ler Türkiye’sinde Edebiyat Dergiciliği: Poetikalar ve Politikalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Yavuz, Hilmi (2013). *Türkiye’nin Zihin Tarihi: Türk Kültürü Üzerine Kuşatıcı Bir Söylev*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.